

lodákat, kirakati újságokat, dátumokat, abbáziai leírásai is a pillanatnyi látvány benyomását keltik, noha az elbeszélte anyag 1909—12-ből való.

Mindez viszont azt bizonyítja, hogy jól látja a riport felhasználásának lehetőségeit, csak egyikhez sincs elég ereje. Közreadhatta volna az anyagot eredeti formájában (legfeljebb annyi módosítással, hogy befejezi a félbehagyott történeteket, pl. Žilinsky Betkát), s lett volna a szövegből a népi önéletírásnak egy szép darabja; kidolgozottabb korrajzzal, a tulajdonneveken túlmenő kortörténeti vonatkozásokkal írhatott volna történelmi regényt; a történetek poénra hegyezettségéből következően alkothatott volna anekdota-, novellafüzért. Bármit, ami túlszárnyalta volna művét a torzó történelmiség és a hitelét vesztett önéletrajz korlátján.

FEHÉR Katalin

MINDENNYELŐ FABULA

Mirko Kovač: *Nebeski zaručnici*. BIGZ, 1987

A modern próza írói a látszatfeltetés és a megtévesztés mesterei. A maga módján mindegyikük elsősorban annak érzi szükségét, hogy minél kategorikusabban tudassa az olvasóval: nem valamiféle művészi alkotással van dolga, hanem pl. jegyzőkönyvvel, krónikával, életrajzzal, szótárral, naplóval stb. A műalkotás vállalása alóli kibúvás nem az olcsó hatásvadászat kedvéért uralkodott el. Mélységes gyökerei a valósághoz való immár vállalhatatlan, hamis viszonyulásformák tagadásában van. A tradicionális műfajoktól elidegenítő effektusok, a vegyes határműformák kitesztik az olvasót kényelmes és elringató, beidegződött elvárásainak, patetikus áhítatának köréből, s bizonytalanságban, zavarban hagyják.

Mirko Kovač *Nebeski zaručnici* (Égi jegyesek) című, legújabb elbeszéléskötete a maga sajátosan szervezett és egységessége által felfokozott hatású világában szintén erőteljesen explikálja a modern prózaírói attitűdök különösségét. Elbeszélései műfajukat tekintve egyvelegesek; egy íróember esszéisztikus vallomásaiként csendülnek fel: „Sokszor írtam már a halálról, de nem mint valami borzasztóról, sem mint a némaság helyéről, hanem inkább úgy, mint egy izgató tényről, amely arra ösztökél, hogy mindenre másképp tekintsek. Lehet, hogy Letbrigdenek van igaza, amikor azt mondja, hogy a halál az abszolút világosság állapota.” Ámde mindez csak egy disszonáns fogás a nyersanyagot megmunkáló irodalmi eljárások sorában. Ugyanis e próza nem helyezkedik az esszéisztikus vallomás síkjára, hanem tovább bonyolódik azzal, hogy az író szerepét felöltő *elbeszélő* egyes szám első személyben megszólalva *főhősként* vonul be az elbeszélések világába. E világ végül is para-

dox módon mimetikus alapanyagként szippantja föl a szerző szerepében megjelenő narrátort, a vele együtt feltűnő metanyelvi szegmentumokat. Ezzel az ironikus fogással Mirko Kovač korántsem fosztja meg prózáját a valóságanyag bőségétől és fordulataitól. Ellenkezőleg. Az íróléttel, irodalommal, művészetekkel, filozófiával foglalkozó metaanyag ürügy lesz arra, hogy az elbeszélésbe élettörténetek, különös események, epizódok épüljenek be, mégpedig a szövegekben szintén hősként felbukkanó, az íróhoz sorsszerűen kötődő Olvasó által. Az elbeszélések alapképlete: az író beszélgetésbe keveredik egy (legtöbbször erőszakos, riasztó és kellemetlen) ismeretlennel, aki viszont őt ismeri, olvassa műveit. Az Olvasó elmeséli viszontagságos életét. Ezekben a mesékben rajzolódnak ki Mirko Kovač emlékezetes figurái: az Olvasó szerepében fellépő alakok az író-narrátor-főhős egyenrangú partnerei, sőt, dominálnak az elbeszélések világában, hisz elsősorban az ő egyéni sorsukról, konkrét történelmi helyzetükről, különös világnézetükről kapunk információkat. Mindannyian a lét peremére szorult remeték, kísérteties emberroncok, de valamiféle furcsa rögeszme vagy kudarc szenvedélyes rabjaiként felmagasztosulnak. Betegesen felfokozott, gazdag benső életet élnek. A szerelem, az irodalom, a filmművészet téves értelmezései emésztik fel őket. A történelem sötét erői is összekuszálják e sorsvonalakat: az informbírós sztálini idők vagy az usztasák kora. Iszákosság, betegség, perverzió vezeti e hőskéket az életből a halál felé. A beékelődő élettörténet képezi a hagyományos értelemben felfogott, tiszta fabulát. Az írói leleményesség magas fokáról tanúskodik, hogy a mozgalmas, eseményes anyag képes zökkenőmentesen összeilleszkedni a számára idegen szöveggel, a metanyelvvvel, amely tulajdonképp keretszituációként tűnik fel az elbeszélésekben. Ezt csakis az a szerepvállalás teszi lehetővé, hogy az elbeszélő mint író lép fel a történelem színpadára. Mivel az írói vallomás oly megtévesztően közvetlen és köztétel nélküli, hangsúlyoznunk kell, hogy mindenképpen szerepjátszásról van szó, hisz műalkotás csakis megformált tartalomként nyerhet esztétikai érvényt. Ezért van csak bizonyos fokig igaza Novica Milićnek, amikor azt írja, hogy a modern prózai művekben a hős ellenében a narrátor, a szerző problematikussága kerül előtérbe, s hogy az autentikus értékek keresése nem az ábrázolt világban bontakozik ki, hanem mint az író egyéni alapproblémája, viszonyulásmódja a feldolgozandó mimetikus alapanyaghoz. Mirko Kovač elbeszéléseiben az jelent fordulatot, hogy a probléma hangsúlyozásán túl (idézetek, az éppen íródó műre vonatkozó megjegyzések, művészeti eszmefuttatások stb.) maga az író-narrátor csúszik át az ábrázolandó mimetikus anyagba (főhősként jár-kelel, olvasóitól leveleket, meghívókat kap, író-olvasó találkozókra megy stb.). A világban testet öltő hősként tükröződik ő is, önmaga elé is ugyanazt a tükröt tartja, mint a többi hős elé. Ezzel az írói fogással nyit Kovač egy széles sávot, amelyen nemcsak kiélezhetsi, hanem parodizálhatja is az írói léthelyzetet és műgondokat. Paradox helyzet alakul ki: az egy-

szerű, közvetlen, megmunkálatlan írói vallomás látszata mögött artisztikum rejtőzik. Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a *metanyelv* és a *metaanyag* (az irodalomra és az íróra vonatkozó utalások) *fabulaként való kezelése* egy újszerű mozzanat Mirko Kovač prózájában.

E mozzanat következményei azonban ezzel nem merülnek ki.

A metaanyag lényegileg kötődik az előadott élettörténethez, az író-narrátor-főhős az Olvasóhoz. Az író ugyanis az Olvasóban a *hasonmását* fedezi föl. Együttlétük nyomasztó, misztikus fordulatoktól terhes. Az Olvasó az aktív fél, aki indítványozza a találkozást, a beszélgetést, ő az, aki ismeri a másikat, míg az író számára mindez egy ismeretlen zaklatásának tűnik. Ismétlődő motívum az Olvasó riasztó agresszivitása, veszélyérzetet kelte az íróban, aki attól fél, hogy az ismeretlen különc magával rántja önemésztő tébolyába. Az Olvasó számára élethalálharcot jelent az íróval való találkozás, létének alapkérdéseivel szembesül beszélgetésük során. Mintegy a hasonmással való értekezés következményeként az Olvasó élete véget ér: megöli magát vagy betegség végez vele. Az író a halálhír megdöbben, annál is inkább, mert már felismerte sorsdöntő összekötöttségüket.

A *hasonmásmotívumot* nemcsak fabulaként, hanem explicit eszmei vonulatként is beépíti a szerző, mintegy értelmezi. Mirko Kovač a parodizálásig törekszik explicáltni a szöveg világnézeti üzenetét. Az *Áttetsző test* című elbeszélésben pl. szinte az olvasó szájába rája a történet jelentését és hasznát: „Egy önmagadról alkotott kép után nyomozol! De erről ennyit, az elbeszélés már összeállt, akaratom ellenére is. Ha sikerült és az Áttetsző test címet viseli, akkor az áttetszőség jelenségének van szentelve, és ez sokak számára hozzáférhetelenné teszi... Az elbeszélés a képzelgés adaléka és a lelki embert a saját halálbeszélésének a megalkotására ösztönzi.” Az ilyen parodikus novellabefejezések után a kritikusknak már igazán semmi dolga nincs... Az elbeszélések explicációiból össze lehet állítani az író ars poeticáját. Így derül ki, hogy a *hasonmásmotívum* nemcsak létbölcseleti kérdés, hanem alkotói is, amely az elbeszélések fabuláját alapvetően meghatározza: „Nem hiszek a csodákban és a titkos erőkbén, mégis valamiféle *misztikus törvényyszerűsége* gondolok, valami *kettősségre*, amely különböző formákban mutatkozik meg. Am lehetséges, hogy mindezek az események természetesek és nem érintkeznek, csak épp egy picit hihetetlenek, s én magam csinállok belőlük történetet, magam kötődök valami másféle valóságformához.” Az alkotói módszernek és világnépnek ugyanerre a sarkpontjára világít rá egy másik kijelentés is: „S most jöjjön az, amit irodalomnak vagy legalábbis különös eseménynek hívnánk, hacsak ez a kettő nincs közeli kapcsolatban.” Ebből az irodalomfelfogásból kiindulva válik érthetővé, miért kockáztatja meg Mirko Kovač azt, hogy az olcsó sztoriíró vádjával illessék: „Megkockáztatva, hogy olyan vélemények alakuljanak ki, miszerint annak az irodalomnak a hatása

alatt állok, melyet még mint olvasó sem értékeltem, áttérek az elbeszélésre.”

Ezzel e próza még egy sajátosságához jutottunk el: a szinte *dokumentumszerűen reális* hangütéshez („...visszatérünk a történethez, amely egy 1963-as találkozással kezdődik”), és az izgalmas elbeszélések *cselekményességéhez*. Ugyanerre a törekvés irányra hívja fel a figyelmet az író-narrátor főhőssé való előléptetése és a metanyelv cselekményes fabulaanyagba való átbillentése. Íme egy példa, hogyan történik ez utóbbi az ironia mellézköngéitől megemelve: „Abban az időben, amikor ezen az elbeszélésen dolgoztam, sok hiányosság aggasztott, különösen a megbízhatatlan befejezés, ám akkor segítségemre szaladt a véletlen, az elbeszélő védőszentje. Egy nap találkoztam a Tribün egykori műsorvezetőjével...”

Az a szabadság, amellyel Mirko Kovač az eredendő metaanyag és az eseményes fabulatív elemek tartományával manipulál, még egy tünetben regisztrálható. Ez pedig a „*történet a történetben*”, „szöveg a szövegben” jelensége, illetve továbbfejlesztése. Láttuk, hogyan alakul át az esszé- és vallomásíró főhőssé, hogyan lép be az elbeszélés világába, amelynek síkját, múltbéli történetek valósággrétegei törik meg. Fontos észrevennünk, hogy a hősök e prózavilágban a különböző síkokból és síkokba ki-be lépkednek. Ezek a fordulatok e szövegek poénjaiként tűnnek fel: az elbeszélés végén a cselekmény részeként áll előttünk a korábban elmesélt élettörténet kulcsfigurája.

Mirko Kovač elbeszéléskötete a hasonmáselmélettel a kapcsolatkeresés könyve. Kapcsolatteremtési kísérlet a halállal, a megvilágosodás pillanatával, a lét lényegével, önmagunkkal, másokkal, mások gondolataival, testével. A látszólag egymást kizáró jelenségek közt rejtőző kapcsolatok felismerése élet és halál, ébrenlét és álom, jó és rossz, angyali és démoni, tiszta és piszkos egymásban élésének markánsan sajátos, különös ízü művészi felmutatása. E reális talajú, józan világban nyomatékos ellentétként domborodik ki a *valóság és a képzelet*, melynek összekuszálódott gyökereit tartva az író ismeretlen erők, életveszélyek közt hanyódva, hidegrázásos lázba esve hőkölné vissza önnön megvilágosuló arcmásai elől: „Egész hosszú életemet az önnönmagamról szóló adatok gyűjtésével töltöttem.”

CSANYI Erzsébet

HÁNYÓDÓ DIÓHÉJAK

Két dióhéj. Nyugat-európai és tengerentúli magyar prózaírók. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Milyen is legyen egy antológia? Milyen is lehet?... Úgy tetszik, szükségképpen és lényegéből adódóan „vegyes”, elvégre ez a dolga,